

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

12^e Jaargang.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1904

**Bijdrage tot de kennis van het Middeleeuwsch
Geld- en Muntwezen, geput uit de Cameraars-
rekeningen van Deventer. (1337-1384).**

Op kosten der gemeente Deventer worden sedert 1887 in regelmatige volgorde uitgegeven de Cameraarsrekeningen van Deventer. De uitgave werd achtereenvolgens bezorgd door de archivariissen mr. J. I. VAN DOORNINCK, dr. J. DE HULLU en mr. J. ACQUOY. Vijf lijvige deelen, beginnende met de rekening over 1337—1338, zijn reeds verschenen. Van het zesde deel zag het eerste stuk, loopende tot 1383—1384, bereids het licht. De uitgaaf geschiedt op waarlijk vorstelijke wijze. Op zwaar Hollandsch papier gedrukt, zal het boek in zijne vele deelen voor Deventers vroede mannen van onzen tijd blijven een onvergankelijk monument van hun onbekrompen geest en van eene belangstelling in „'s lands historiën”, waarvan de wedergade wel moeielijk zal te vinden zijn. Op niet minder royale wijze wordt het kostbare werk, dat „niet in den handel” is, geschonken aan genootschappen en aan particulieren, van wien men mag veronderstellen, dat zij uit het werk nut zullen kunnen putten. Ook ik mocht tot die uitverkorenen behooren. Het is mij eene bepaalde behoefte daar-

voor het Gemeentebestuur van Deventer bij deze openlijk dank te brengen.

De Cameraars waren de ambtenaren, die met het beheer der stedelijke geldmiddelen waren belast. Zij hebben in hunne rekeningen inkomsten en uitgaven geboekt met die naïve uitvoerigheid, welke haast elke middeleeuwsche rekening maken tot eene rijke bron der geschiedenis. Het ligt niet in mijn voornemen den rijkdom der Cameraarsrekeningen van Deventer als zoodanig hier in het bijzonder aan te toonen. Mr. VAN DOORNINCK heeft dit bereids in zijne „*Inleiding*” tot de uitgaaf gedaan, terwijl mr. J. A. SILLEM in zijn hierna genoemd „*Onderzoek*” de waarde dier rekeningen, als kostbare bron ook voor de kennis van politieke en maatschappelijke toestanden in de middeleeuwen, meer in het breede heeft uiteengezet. Door mij zijn die rekeningen nauwkeurig onderzocht alleen in zooverre zij licht konden geven in den nog immer duisteren nacht van het middeleeuwsche munt- en geldwezen. Mr. J. A. SILLEM, lid der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, heeft vóór mij een nagenoeg gelijken arbeid verricht en de uitkomsten daarvan nedergelegd in het „*Onderzoek naar loonen en prijzen van levensmiddelen in 14^e eeuwsehe Nederlandsche Bronnen*” zooals dit is opgenomen in de *Verlagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde* 4^e Reeks, Deel II, blz 237-270. Het onderzoek van mr. SILLEM naar het munt- en geldwezen is naar eene andere methode

geschied en minder volledig dan het mijne en heeft, — Mr. SILLEM zal na kennis te hebben genomen van mijn onderzoek zeker de eerste zijn om dit te erkennen —, ten deele tot onjuiste uitkomsten geleid.

Mr. SILLEM zegt in zijne verhandeling, dat de weg van zijn onderzoek liep „door eene woestijn van becijferingen”. Dit is zeker niet te sterk uitgedrukt. Ook door mij moesten honderden vellen papier met berekeningen worden volgeschreven, eer ik de uitkomsten van mijn onderzoek behoorlijk kon samenvatten en formuleeren. Dat alles heeft mij vervuld met ongeveinsde bewondering voor de werkkraft en de nauwgezetheid der middel-eeuwsche klerken, voor zoover ik die niet reeds uit andere bronnen had leeren waardeeren. En met ontzetting haast, durf ik zeggen, moeten wij terugzien naar het eindeloos en tijdroovend gecijfer, waartoe zij gedoemd waren. Vooral de herleiding van de eene muntsoort in de andere, die telkens noodzakelijk was, kostte, — zeker als het om groote bedragen ging —, iederen keer eene uitvoerige berekening. Ik wil dit hier met een enkel voorbeeld staven door af te schrijven den navolgenden post uit de stadsrekening van Gent a° 1344: *Somme . . . in maerken 3793 maerc 3 vierdonge, die maken, elke maerc gherekent 31 β 4 ð hallepaye, dat es, elc groet tornoyes over 20 ð, 5943 ℥ 10 β 10 ð, dat compt 297 ℥ 3 β 6½ ð gr., den scilt gherekent over 21 gr., die maken 3396 scilde ende 6½ gr., die maken 311 ℥ 6 β 6 ð gr., den scilt gherekent over 22 gr., dat comt in onsen payemente*

12453 ₧ 20 d. .1) Dit alles wil, — in onze taal overgebracht —, zeggen: $3793\frac{3}{4}$ mark ad 31 β 4 d of 376 d hallegeld maken 5943 ₧ 10 β 10 d hallegeld; aangezien 20 d van dit hallegeld gelijk zijn aan 1 groot Tournoisch, is evenbedoelde som hallegeld gelijk aan 297 ₧ 3 β $6\frac{1}{2}$ d groot Tournoisch; de schuld is aangegaan in een tijd toen 21 groot Tournoisch gelijk was aan één schild; evenbedoelde som is alzoo gelijk aan 3396 schilden plus $6\frac{1}{2}$ groot of $\frac{6\frac{1}{2}}{21}$ schild; ten tijde der rekening gold het schild 22 groot Tourn.; evenbedoelde som schilden hielden toen alzoo in 311 ₧ 6 β 6 d gr., maakt in paiement, waarvan 40 d gelijk zijn aan 1 gr.: 12453 ₧ 20 d paiement.

Om tot deze uitkomst te komen, was de volgende berekening noodig:

$$3793\frac{3}{4} \times 376 = 1426450$$

$$\frac{1426450}{20} = 71322\frac{1}{2}$$

$$\frac{71322\frac{1}{2}}{21} = 3396\frac{6\frac{1}{2}}{21}$$

$$3396\frac{6\frac{1}{2}}{21} \times 22 = 74718\frac{1}{2}$$

$$74718\frac{1}{2} \times 40 = 2988740$$

$$\frac{2988740}{240} = 12453 \text{ met } 20 \text{ tot rest}$$

In Engeland, waar nog immer met pounds, shillings en pences gerekend wordt, bestaan gedrukte

(1) NAP. DE PAUW en JUL. VUYLSTEKE. *De rekeningen der stad Gent*. 1336—1349. deel II, blz. 432.

boekjes, waarin, telkens met één pence opklimmend, geheele reeksen van sommen zijn uitgedrukt, eerst in \mathfrak{C} , β en \mathfrak{d} en daarnaast alleen in \mathfrak{d} . Dergelijke lijsten dienen om de berekeningen te vergemakkelijken. De vraag is gesteld of de middeleeuwsche klerken ook van zulke lijsten hebben gebruik gemaakt. Het tegendeel is nauwelijks denkbaar, hoewel het vreemd is dat, — voor zoo ver mij bekend althans —, in geen enkel archief of elders zoodanige lijst is teruggevonden. In de Cameraarsrekeningen van Deventer a°. 1363 evenwel is sprake van *taeflen* met behulp waarvan zekere HENRIC BOLTEN rendanten narekende 1). Niet onwaarschijnlijk zijn die *taeflen* lijsten geweest gelijk ik hier voor bedoelde. Ook uit den geciteerden post der stadsrekening van Gent mag men met eenigen grond opmaken, dat de ontvangers dergelijke lijsten hebben gekend. De in den loop der berekening verkregen producten en quotiënten toch zijn telkens in \mathfrak{C} , β en \mathfrak{d} opgegeven hoewel de herleiding dier producten en quotiënten in \mathfrak{C} , β en \mathfrak{d} voor de rekening overbodig was. Toch hebben rendanten die herleiding ter controle vermeld en daarentegen de uitkomsten in \mathfrak{d} weggelaten, wat alleen zijn nut kon hebben en het overzicht niet kon bemoeielijken, indien met behulp van *taeflen* onmiddellijk kon worden nagegaan, hoeveel denarii de som inhield en omgekeerd.

1) *Des dincdaghes vor Sente Margreten do Gosen ende Herbert, cemeners, den scepenen hoer yrster rekeninghe hadde ghedaen van coste den sy te samen vorterden* 5 \mathfrak{C} 8 β 4 \mathfrak{d} . *Op den selven dach na der rekeninghen die Henric Bolten vyt sine taeflen rekende bi den scepenen* 5 \mathfrak{C} 4 \mathfrak{d} (III 221 Zie ook III 188. 322 450).

Zooals ik reeds gezegd heb, het is merkwaardig, met welk eene uiterste nauwkeurigheid de middeleeuwsche klerken hebben gerekend. Slechts bij hooge uitzondering kan men hen op eene vergissing betrappen, — hoe ingewikkeld de rekening dan ook dikwijls was. Het klinkt daarom vreemd, als wij mr. S. MULLER Fz. hooren klagen over „de onervarenheid der klerken in het tellen” 1) of mr. J. A. SILLEM hooren spreken van „de middeleeuwsche rekeningen met al hare schrijf- en rekenfouten”. 2) Beslist durf ik hier verklaren, dat de vergissingen wel haast altijd zullen zijn aan de zijde van den even geleerden als nauwkeurigen archivaris van Utrecht en van het lid der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. 3)

Een enkel woord over de methode van mijn onderzoek. Ik heb niet veel meer gedaan dan het ontleedmes gebruikt, de deelen van het ingewikkeld organisme blootgelegd, die deelen logisch gerangschikt en ze in hun onderling verband beschouwd. Een onderzoek naar de metaalwaarde der verschillende geld- en muntsoorten en eene vergelijking van hare waarde met de waarde van het tegenwoordige geld heb ik achterwege gelaten. Ik

1) *Registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. 1325—1336. Inleiding* blz. LXI.

2) *Onderzoek*, blz. 238.

3) B. v.: Op blz. 266 van zijn *Onderzoek* leest men in noot 1: „Er staat 35 wat echter blijkens de herleiding... moet zijn $34\frac{1}{2}$ ”. Nu staat er overeenkomstig het handschrift in de uitgaaf (III, 2, 16) duidelijk $34\frac{1}{2}$! Dergelijke kleine vergissingen heeft mr. SILLEM er vele gemaakt.

achte dit onderzoek in deze mijne verhandeling niet op zijn plaats.

Ik heb in het hiervolgend opstel steeds zooveel mogelijk den tijd met juistheid aangeduid. Wanneer ik spreek van de rekening van 1356, dan bedoel ik daarmede de rekening die, volgens haren tekst loopt *sub anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto a die beati Petri ad cathedram usque in eundem diem anno revoluto*, dat is van 22 Februari 1356 tot 22 Februari 1357. De vraag dient nu te worden gesteld: welken jaerstijl hebben de Cameraars gebruikt? Mr. VAN DOORNINCK laat in zijne „*Inleiding*” tot de uitgaaf, waar hij spreekt over den jaerstijl, de vraag onbeantwoord. Mr. SILLEM zegt in eene noot op blz. 239 van zijn „*Onderzoek*”, dat het jaar met Paschen begon. Dit laatste is onjuist. De in de landtaal geschreven rekeningen vermelden, in tegenstelling met die, welke in de latijnsche taal zijn gesteld, meermalen, behalve den naar den Heiligen-Kalender opgegeven dag, ook den dag der week. Met behulp dezer dubbele opgaven is met zekerheid te bepalen, dat het jaar in elk geval op of vóór 22 Februari begon, want overal komt het aldus naar onze tijdrekening voorgesteld jaar overeen met het jaar, dat in het hoofd der rekening is genoemd 1). Enkele malen bevatten de reke-

(1) B. v. in de rekening van St. Petrusstoel 1361 tot St. Petrusstoel 1362 komen achtereenvolgens voor:

Zaterdag op onzer vrouwenavond assumptio (15 Aug.)

Zonnedag op Sente Victoersdagh (10 Oct.)

Donredagh op Sente Symons en Judendach (28 Oct.)

ningen nog eenige posten, die in het volgend dienstjaar vallen. Zoo loopen in die van 22 Februari 1366 tot 22 Februari 1367 de uitgaven *vor hincinde* tot 18 Maart 1367 (III. 1. 630). Hiermede dient rekening te worden gehouden.

De Cameraars hebben over den geheelen duur der rekeningen, voor zoover zij thans zijn uitgegeven (1337—1383), ontvangsten en uitgaven verantwoord in eene rekenmunt, die doorgaans slechts door de teekens \mathfrak{L} , β en d — de bekende verkortingen van *libra* (pond), *solidus* (schelling) en *denarius* (penning) —, wordt voorgesteld.

Op slechts enkele plaatsen wordt de rekenmunt meer bepaaldelijk aangeduid als het *libra parvorum denariorum*. Zoo leest men b. v. in de rekening van 1337: *de officio numeratorum 150 \mathfrak{L} parvorum den.* (I. 7.), — in die van 1354: *pro 22 bus hoet concharum pro quolibet hoet 8 β 4 d parvorum.* (II. 284) Een enkele maal (II. 621) betitelt de Cameraar de munt, waarin hij rekende, als *parva pecunia*, — eens noemt hij de rekenmunt *paymente*: . . *vlem. gr., die maken an paymente* . . \mathfrak{L} . (III, 1. 249),

Als naar gewoonte was elk pond (*libra*) verdeeld in 20 schellingen (*solidi*), — elke *solidus* in 12 penningen (*denarii*).

De vraag, die nu in de allereerste plaats dient

Manendagh op Sente Nycolausdach (6 Dec.)

Wonsdagh op onzer vrouwendach conceptio (8 Dec.)

Manendagh op Sente Luciëndach (13 Dec.)

Al deze dagen hebben, even als het jaar 1361, de letter C tot Zondags-letter.

te worden overwogen, is deze: hebben de Cameraars over geheel het tijdvak 1337—1383 gerekend in hetzelfde pond?

Op de meest besliste wijze is deze vraag met ja te beantwoorden. Periodieke betalingen toch, zooals cijnsen, pachten, bezoldigingen enz., zijn telkens voor eene meer of minder lange reeks van jaren verantwoord tot een zelfde bedrag per jaar. Als bewijs mogen de vier volgende voorbeelden hier eene plaats erlangen:

1°. De inkomsten *de censu terre in Weghelo* bedroegen over het tijdvak 1337—1354 de som van 57 ₧ 4 β per jaar.

2°. De inkomsten *de cistis magne domus pannorum*, — *van den waentkysten op den waenthuus* bedroegen over het tijdvak 1344—1367 de som van 51 ₧ 12 β per jaar.

3°. De inkomsten van *der stat lant ghehieten Ghere bi Codyke* bedroegen over het tijdvan 1363—1371 de som 3 ₧ 16 β per jaar.

4°. Over het tijdvak 1369—1383 ontving elk der schepenen een salaris van 30 ₧ 1), — elk der raden een salaris van 15 ₧ en elk der cameraars een salaris van 3 ₧ per jaar.

Deze uitkomst van dit mijn onderzoek is van het grootste belang. Zij leverde een vaste en vertrouwbare basis, waarop het verder onderzoek kon worden voortgebouwd. Zij bewijst tevens de

1) Nog in 1393 kregen de *twelf personen van den Scependome* elken 30 ₧ per jaar. Verder heb ik mijn onderzoek op dit punt niet voortgezet.

waardevastheid van de rekenmunt. — hare standvastigheid in waarde tegenover de goederen.

Over het tijdvak 1352—1360, worden nu en dan betalingen geboekt in de bekende grooten.

Het pond grooten (*libra grossorum*), was weder verdeeld in 20 schellingen (*solidi*), elke *solidus* weder in 12 penningen (*denarii*). De penning heet in het latijn *grossus*, — in de landtaal *groet* en wordt in den regel aangeduid door de letters *gr*.

De groot was het zestienvoud van den *denarius parvus*, waarin de rekening is gedaan. Zie b. v. II. 669: *per 15 noctes de qualibet nocte 2 grosas facit 2 ℥*. Alzoo:

$$2 \times 15 \text{ of } 30 \text{ gr.} = 2 \times 20 \times 12 \text{ of } 480 \text{ d parv.}$$

$$30 : 480 = 1 : 16.$$

Betalingen zijn dikwijls ook geboekt in Brabantsch geld.

De Brabantsche mark (*marca Brabantica*) was verdeeld in 12 schellingen (*solidi*) elke *solidus*, even als bij de ponden, in 12 penningen (*denarii*). De penning werd in het latijn genoemd *Brabantinus*, in de landtaal *Brabantsche*.

De *brabantinus* was in waarde gelijk aan een vierde van den *grossus* (later ook aan een vierde van den *grossus Flandrensis* - zie hierna -) en dus (tot 1358) het viervoud van den *denarius parvus*. Zie b. v. II. 9: *80 marck Brab. faciunt in libris 192 ℥ parvorum*. Alzoo:

$$80 \times 12 \times 12 \text{ of } 11520 \text{ Brab} = 192 \times 20 \times 12 \text{ of } 46080 \text{ d parv.}$$

$$11520 : 46080 = 1 : 4.$$

Na 1359 raakte het *libra grossorum* buiten gebruik. Ook de *marca Brabantica* komt na dien tijd niet meer voor 1) dan enkel en alleen (tot 1374) om, als van ouds, de hoegrootheid van den tijns, die van de *waentkysten* geheven werd, aan te duiden. B. v. a°. 1373: 27 *waentkyster*
elker kysten twe marc maken 129 ₰ 12 β (IV 38).

$$129 \text{ ₰ } 12 \beta = 31104 \text{ d}$$

$$2 \times 27 \text{ Mrk} = 7776 \text{ Br.}$$

$$7776 : 31104 = 1 : 4.$$

Daarentegen verschijnt, in 1357 (II 471) voor het eerst, de *grossus Flandrensis*, in de landtaal *Vlemsche groot* genaamd. Tot en met 1359 komt deze nieuwe munt slechts sporadisch en naast den *grossus*, na evenbedoeld jaar, als de *grossus* buiten gebruik geraakt is, echter zeer veelvuldig voor.

De Vlaamsche groot, wordt, vooral later, dikwijls, — na 1367 schier zonder uitzondering enkel door de letters *gr.* aangeduid.

Naast den Vlaamschen groot verschijnt de Brabantsche. Evenals de *Brabantinus* gelijk was aan $\frac{1}{4}$ van den *grossus*, zoo is deze Brabantsche gelijk aan $\frac{1}{4}$ van den *Vlemschen groot* of beter gezegd het woord Brabantsche werd gebruikt om het $\frac{1}{4}$ van den Vlaamschen groot aan te duiden. Veelvouden van Brabantschen, uitgedrukt in marken of schellingen, komen dan ook niet meer voor.

1) N. 1359 komt de Brabantsche slecht voor als onderdeel (het $\frac{1}{4}$) van den Vlaamschen groot, — niet meer in de veelvouden van schelling of mark.

Ook van den Vlaamschen groot bestond de denarius parvus of het een zestiende deel. Slechts een paar maal (in 1365 en 1367) komt deze laatste penning in onze rekening voor, b. v. op blz. 16 der tweede helft van deel III (1367). Daar ter plaatse leest men: *Van Werner Muten 10 Vlem. ₯ maken 9 ₯ 7 β 6 ð*, terwijl in diezelfde rekening op blz. 39 b. v. is geboekt: *twe breve, elcken boden . . . to drincghelde 4 gr. maken 10 β*. Alzoo:

$$\frac{9 \times 240 + 7 \times 12 + 6}{10 \times 240} ; \frac{10 \times 12}{2 \times 4} = 1 : 16.$$

Als dubbele groot verschijnt in 1370 de plak op het tooneel. Ter justificatie citeer ik:

(IV 127) . . . *vor 5000 talholtes . . . vor elc 1000 12 placken maken 6 ₯*.

(IV 233) *Futten . . . 60 daghe . . . elkes daghes 1 gr. maken 3 ₯*

$$5 \times 12 \text{ of } 60 \text{ pl} = 6 \text{ ₯}$$

$$60 \text{ gr.} = 3 \text{ ₯}$$

Alzoo: 1 plak = 2 groot. 1)

Slechts eenmaal en wel in de rekening van 1371 (III. 2. 396) trof ik den *Hollandsche* aan als het tweevoud van den *denarius parvus*.

In 1346 werd de rekenmunt verzwakt. Omdat de rekeningen, die in het oorspronkelijk geld waren

1) Dadelijk na zijne verschijning wordt de waarde der muntstukken doorgaans in plakken uitgedrukt. Las men vroeger b.v. . . *mot., vor elk stucke 26 gr.* sedert 1370 leest men geregeld . . . *mot., vor elk stucke 13 placken*. Ook ten opzichte van het schild is dit het geval.

begonnen, ook na de verzwakking in datzelfde geld moesten worden voortgezet (anders toch waren optellingen en recapitulatiën onmogelijk geweest) en ook, omdat in latere rekeningen nog dikwijls betalingen van vroeger aangegane verbintenissen moesten worden geboekt, zien wij in de rekeningen van 1347, 1348 en 1349 naast de verzwakte munt telkens nog de oorspronkelijke munt optreden en wordt, — om tot eene behoorlijke recapitulatie te kunnen geraken, — de eene munt dan in de andere herleid. Ter onderscheiding wordt de oorspronkelijke munt *bonum pagamentum*, de latere munt *mala pecunia* 1) genoemd.

DRIE *denarii boni* waren in waarde gelijk aan VIER *denarii in mala pecunia* en alzoo stond het goed geld tot het slecht geld als 4 : 3.

Tot staving citeer ik uit de bedoelde rekeningen hier de drie volgende posten:

1°. ... 3 ℥ 4 β *boni pagamenti facientes in mala pecunia* 4 ℥ 5 β 4 đ (II. 23)

$$3 \text{ ℥ } 4 \text{ β} = 768 \text{ đ}$$

$$4 \text{ ℥ } 5 \text{ β } 4 \text{ đ} = 1024 \text{ đ}$$

$$768 : 1024 = 3 : 4$$

2°. ... 18 ℥ *boni pagamenti faciunt in mala* 24 ℥ (II 62)

$$18 : 24 = 3 : 4$$

3°. ... 566 ℥ 12 β *boni pagamenti facit in mala* 755 ℥ 9 β 4 đ (II 69)

1) Het verdient opmerking, dat, — behoudens ééne enkele uitzondering (II 55) — *bona pecunia* in plaats van *bonum pagamentum* evenals *malum pagamentum* in plaats van *mala pecunia* nimmer voorkomt.

$$566 \text{ ℥ } 12 \text{ β} = 135984 \text{ d}$$

$$755 \text{ ℥ } 9 \text{ β } 4 \text{ d} = 181312 \text{ d}$$

$$135984 : 181312 \text{ d} = 3 : 4.$$

De herleiding van goed geld in slecht geld werd soms in den hier volgenden vorm gegoten, waarop ik hier de aandacht vestig, omdat eene dergelijke vermelding er hoogst raadselachtig moet uitzien voor hem, aan wiens aandacht het verschil tusschen goed geld en slecht geld mocht ontsnapt zijn 1). Ik citeer als voorbeeld deze boeking: 42 ℥ 6 d, *brabantino pro 3 d recepto sed pro quatuor computato, facit 56 ℥ 8 d parvorum.* (I. 313).

Om tot een goed overzicht te geraken, ben ik verplicht tot den *grossus Flandrensis* terug te keeren.

De Vlaamsche groot wordt (sedert zijne verschijning tot 1372) herleid tot 15 *denarii parvi*, zoodat de Brabantsche gelijk is aan $1\frac{3}{4}$, of $3\frac{3}{4}$ d.

Als bewijsplaatsen citeer ik:

$$\text{(III 1, 122) } \dots 30 \text{ vlemsche gr. maken } 37 \text{ β } 6 \text{ d}$$

$$37 \text{ β } 6 \text{ d} = 450 \text{ d}$$

$$450 : 30 = 15 : 1.$$

$$\text{(III 2. 202) } \dots \text{vor } 16 \text{ daghe } \dots \text{elckes daghes}$$

$$6 \text{ Brab. maken } 30 \text{ d}$$

$$30 \text{ β} = 360 \text{ d}$$

$$360 : 6 \times 16 = 3\frac{3}{4} : 1.$$

De hiervoor reeds aangehaalde post uit de rekening van 1367 (II. 2. 16) verdient om zijn verband met hetgeen hier onmiddellijk voorafging op nieuw eene plaats: *Van Werner Muten 10 vlem. ℥ maken 9 ℥ 7 β 6 d*

1) Dit is, onverklaarbaar genoeg, met Mr. SILLEM het geval geweest.

$$\begin{aligned}
 10 \text{ ₰} &= 2400 \text{ d} \\
 9 \text{ ₰ } 7 \text{ β } 6 \text{ d} &= 2250 \text{ d parv.} \\
 2400 : 2250 &= 16 : 15
 \end{aligned}$$

Uit dit alles is het volgend staatje op te maken:

	Groot.	Vlaamsche groot.	d parv.	Vlaamsche.
1 groot =	1	$1\frac{1}{15}$	16	$17\frac{1}{15}$
1 Vl. groot =	$\frac{15}{16}$	1	15	16
1 d parv. =	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{15}$	1	$1\frac{1}{15}$
1 Vlaamsche =	$\frac{15}{256}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{15}{16}$	1

Voorts volgt uit het bovenstaande nog dat:

- 1 ₰ d parv. = 15 groot.
- 1 " " " = 16 vlaamsche groot.
- 1 " " " = 240 d parv.
- 1 " " " = 256 vlaamschen.
- 1 " vlaamsch = $14\frac{1}{16}$ groot.
- 1 " " = 15 vlaamsche groot.
- 1 " " = 225 d parv. (Vergelijk III. 16.)
- 1 " " = 240 vlaamschen,
en
- 1 " d parv. = $1\frac{1}{15}$ ₰ vlaamsch.
- 1 " vlaamsch = $\frac{15}{16}$ ₰ d parv.

Zooals wij hierboven zagen, komen in onze rekeningen voor:

de plak als dubbele groot 1),
 de Hollandsche als dubbele ð parv.
 de Brabantsche als kwart groot 1).
 Hieruit is het volgend staatje samen te stellen:

	Plak.	Groot.	Brab.	Holl.	ð parv.
1 Plak =	1	2	8	15	30
1 Groot =	$\frac{1}{2}$	1	4	$7\frac{1}{2}$	15
1 Brab. =	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	1	$1\frac{7}{8}$	$3\frac{3}{4}$
1 Holl. =	$\frac{1}{16}$	$\frac{2}{16}$	$\frac{8}{16}$	1	2
1 ð parv. =	$\frac{1}{30}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{4}{16}$	$\frac{1}{2}$	1

Uit bovenstaand staatje blijkt, dat een plak gelijk was aan 30 ð parv.

In den loop van het jaar 1372 werd de rekenmunt versterkt. Het pond werd van 8 op 10 plakken gebracht. Aangezien de rekening over evengenoemd jaar was begonnen en dus ook moest voleindigd worden in ponden van 8 plak, werden

1) Zooals hiervoor kon worden opgemerkt, wordt de groot, die waard was 15 ð parv. der rekenmunt, vlaamsche groot genoemd, zoolang hij naast den oorspronkelijken groot (het 16-voud van den ð parv.) voorkomt. Nadien heet hij enkel groot. Ook in dit opstel zal voortaan slechts kortweg groot gebruikt worden als ik, op het oog heb den groot, wiens waarde ten opzichte der rekenmunt veranderlijk is.

de ponden van **10** plak aldus, b. v., tot het vorig pond herleid: *De twelf raden der stad... elc* 15 ƒ , 10 *pl. vor elc punt, maken* 225 ƒ (III. 2. 451).

$$12 \times 15 \times 10 = 225 \times 8 = 1800. 1)$$

Als in de rekeningen, gedaan in het pond van 10 plak, nog eens een enkele maal het pond van 8 plak voorkomt, wordt dit omgekeerd herleid tot het versterkt pond, b. v.: *van Lambert Slickert* 15 ƒ , 8 *placken voir elc punt gherekent, maken* 12 ƒ (IV 6). 2)

$$15 \times 8 = 12 \times 10 = 120.$$

De evaluatie van het pond op 10 plak 3) liet natuurlijk de onderlinge verhouding van plak, groot en Brabantsche onaangeroerd. Een groot bleef gelijk aan $\frac{1}{2}$ plak, — een Brabantsche aan $\frac{1}{4}$ groot.

Aangezien 1 ƒ of 240 d parv. gelijk is aan 10 plak, zoo volgt dus hieruit, dat

1) Dat de versterking der rekenmunt de bedoeling had hare waarde in overeenstemming te brengen met de waarde der goederen, blijkt duidelijk uit dezen post. Elk schepen ontving per jaar 15 ƒ . In den loop van 1372 wordt het ƒ gebracht van 8 op 10 plak. Zij werden betaald op het einde van het jaar en ontvingen nu niet evenveel plak als het vorig jaar, doch zooveel plak dat het ontvangene weder 15 ƒ was, evenals het vorig jaar.

2) De eerste rekening van 1372 is gedaan in ponden van 8 plak, — de tweede van dat jaar echter in ponden van 10 plak. In die laatste rekening zijn de periodieke betalingen gedaan in het zwakke pond en dan herleid tot het sterke. Dit heeft ook in de rekening van 1373 nog een enkele maal plaats. Mr. SILLEM, aan wiens aandacht die herleiding ontsnapt is, vraagt zich met verbazing af: „Hoe hij (de scribent) het met zijn geweten als comptabel ambtenaar kan overeen brengen die beide ponden bij elkaar te tellen als van gelijke waarde, weet ik niet.” Het zal hem en den lezer nu wel duidelijk zijn.

3) De waardebepaling van het pond op 10 plak hield stand tot en met het jaar 1389, gelijk een onderzoek in het gemeente-archief van Deventer mij leerde.

$$1 \text{ plak} = 2 \beta \text{ of } 24 \text{ d}$$

$$1 \text{ groot} = 1 \beta \text{ of } 12 \text{ d}$$

$$1 \text{ Brab.} = 3 \text{ d.}$$

Ziehier een drietal bewijsplaatsen:

(IV. 139). *Spiet den Grever vor 3 ellen-ghewaendes
elc elle 8 plakken, maken 2 8 8 β.*

$$2 \text{ 8 } 8 \beta = 576 \text{ d}$$

$$576 : 3 \times 8 = 24 : 1.$$

(IV. 56.) *Vor 12 maenden colen vor elke maende
15 gr. maken 9 8.*

$$9 = 2160 \text{ d}$$

$$2160 : 12 \times 15 = 12 : 1.$$

(IV. 137.) ... 35 *daghe elkes daghes 2 bra.
maken 17 β 6 d.*

$$17 \beta 6 \text{ d} = 210 \text{ d}$$

$$210 : 35 \times 2 = 3 : 1. 1)$$

1) Mr. SILLEM heeft zich in zijne voor aangehaalde verhandeling (blz. 262) aan eene groote vergissing schuldig gemaakt. Hij zegt: „Daar (in de rekening van 1372) doen ponden van 10 *plakken* hunne intrede en aangezien 1 *placke* = 2 groten vl. is, en constant $2 \times 15 \text{ d}$ torn. geldt, moet zulk een pond van 10 *plakken* niet 240, maar 300 d torn. bevat hebben.” Zooals de lezer reeds zal gezien hebben, is deze redeneering geheel onjuist, wat te erger is, omdat de fout van Mr. SILLEM de fundamenten onzer wetenschap raakt. De waarde van het rekenpond, vroeger vastgesteld op 8 *plakken*, werd verhoogd tot 10 *plakken*, dat wil zeggen: het 8 — 240 d zoude voortaan waard zijn 10 *plakken*, 1 *plak* zoude alzoo voortaan waard zijn $\frac{240}{10}$ of 24 d in plaats van $\frac{240}{8}$ of 30 d gelijk vroeger, de groot $\frac{240}{2 \times 10}$ of 12 d in plaats van $\frac{240}{2 \times 8}$ of 15 d gelijk vroeger. Wie zich met de studie van het middeleeuwsch geldwezen bezig houdt, moet als grondwaarheid voorop stellen, dat elk, zegge ELK, rekenpond altijd en zonder eenige uitzondering 240 d bevat, beter gezegd nog, dat het woord pond 240 d beteekent. Een „pond van 300 d” is, even goed als een „dozijn van 13”, eene *contradictio in terminis*

Ten einde den thans verkregen toestand met den vorigen in één oogopslag te kunnen vergelijken, wordt het volgend staatje hier eene plaats verleend:

	Plak.	Groot.	Brab.	đ parv.
1 Plak =	1	2	8	24
1 Groot =	$\frac{1}{2}$	1	4	12
1 Brab. =	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	1	3
1 đ parv. =	$\frac{1}{24}$	$\frac{1}{12}$	$\frac{1}{8}$	1

De toestand in dit staatje aangetoond, hield stand tot en met het jaar 1389. 1)

De plak ter waarde van 24 đ wordt in de rekening van 1379 op twee plaatsen *goede plack* genoemd. (V 178, 188.)

Wij hebben hiervoor gezien, dat de Vlaamsche groot, die in 1357 op het tooneel verscheen, sedert 1367 enkel groot genoemd wordt. Een andere Vlaamsche groot ontmoeten wij in de rekeningen van 1374 en 1377.

In de eerst bedoelde rekening (IV 136) is deze

1) Tot zoover zijn de rekeningen nog niet uitgegeven. Ik raadpleegde in deze echter het handschrift in het archief van Deventer.

post geboekt: . . . dat weren 22 weken ende enen dach, elkes daghes 2 vlem. gr., maken 27 ƒ 2 β 6 d .

$$\begin{aligned} 2 (22 \times 7 + 1) &= 310 \\ 27 \text{ ƒ } 2 \beta 6 \text{ d} &= 6510 \text{ d} \\ 310 : 6510 &= 1 : 21. \end{aligned}$$

In de rekening van 1377 (V 40), lezen wij: *Johanne Mensen ende Truernyet . . . 26 daghe, elken des daghes twe Vlemmsche groten, maken 9 ƒ 2 β .*

$$\begin{aligned} 2 \times 26 \times 2 &= 104 \\ 9 \text{ ƒ } 2 \beta &= 2184 \text{ d} \\ 104 : 2184 &= 1 : 21. \end{aligned}$$

In beide deze gevallen is deze Vlaamsche groot zoo in waarde gelijk aan 21 d *parv.* of $1\frac{3}{4}$ groot.

In de rekening van 1363 wordt verantwoord eene betaling, gedaan aan de *joncvrouwen van Elten, vor die pensie van der stad toeln to Coten 19 marc oelder groten 3 $\frac{1}{2}$ oelt grote min, daer Gosen (de Cameraar), elcke 10 oelde groten af wisselde vor 30 β , maket 102 ƒ 18 d (III, 1, 247.)*

Een dezer oude grooten was zoo in waarde gelijk aan 3 β of 36 d *parv.* Dit blijkt bovendien nog uit den onmiddellijk volgenden post, waarin de kosten der kwitantie enz. ad $2\frac{1}{2}$ oude groot worden herleid tot 7 β 6 d .

$$\frac{7 \times 12 + 6}{2\frac{1}{2}} = 36$$

De bovenbedoelde mark bevat 36 oude grooten.

$$102 \text{ ƒ } 18 \text{ d} = 24498 \text{ d}$$

$$\frac{24498}{36} = 680\frac{1}{2} \text{ oude gr.}$$

$$\frac{680\frac{1}{2} + 3\frac{1}{2}}{19} = 36 \text{ oude gr.}$$

Een mark is echter altijd verdeeld in 12 β, elk van 12 đ, dat maakt 144 đ, terwijl de bovenstaande berekening ons leerde, dat de mark gelijk was aan slechts 36 oude grooten. Hoe deze schijnbare tegenstrijdigheid te verklaren?

Het staat vast, dat grooten nooit in marken maar in ponden, daarentegen Brabantini (in dezen tijd wel te verstaan), niet in ponden maar in marken worden uitgedrukt, terwijl het voorgaande ons heeft geleerd, dat de Brabantinus gelijk was, zoowel oorspronkelijk aan $\frac{1}{4}$ groot, als later aan $\frac{1}{4}$ Vlaamsche groot. Mark oude grooten wil hier alzoo zeggen: mark Brabantsch in oude grooten, dat is 144 Brabantsche of $\frac{144}{4} = 36$ oude grooten. 1)

In de rekening van 1370 (III, 2, 294) worden 64 *Vilvoordessche grooten* herleid tot 4 ℞. Een dezer grooten is alzoo gelijk aan 15 đ *parv.*

$$\frac{4 \times 240}{64} = 15.$$

De waarde dezer Vilvoordensche grooten komt hier dus in gezegd jaar overeen met de waarde

1) Deze afdeeling mijner verhandeling dient met voorbehoud te worden aangenomen. Hoewel de redeneering schijnbaar volkomen correct is en door de uitkomst wordt gejustificeerd, doen elders geboekte posten bij mij twijfel rijzen, of ik hier al dan niet door den schijn zoude zijn bedrogen.

van de Vlaamsche groot, of kortweg groot, waarover ik hiervoor breedvoerig heb gehandeld. Toch hebben wij hier te doen met twee verschillende muntsoorten, hetgeen blijkt uit het feit, dat de nieuwe Cameraar, vermeldende de kas, die hij van den afgetreden rendant had overgenomen, meer dan eens (b. v. in 1370, III. 2, 261), spreekt van *Vilvordessche groten, die hi vor vol ontfanghen hadde ende die hi voert vor vol rekende*.

In de rekening van 1378 (V 127), komt voor de *Vlemessche pl(ak)* tot eene waarde van $33\frac{9}{14}$ d, in de rekening van 1379 (V 188) de *Camperplak* tot eene waarde van $21\frac{4}{6}$ d. Daar deze berekening door geene andere boekingen worden gestaafd, gebiedt de voorzichtigheid ze met voorbehoud aan te nemen. Schrijf- of rekenfouten van den rendant 1) en meer nog drukfouten kunnen ons in dergelijke op zich zelf staande gevallen, soms leelijke parten spelen.

Het is voor het eerst in de rekening van 1344 (I. 171), dat het bekend gouden schild, — *scudatus aureus* meestal (na 1352 zonder uitzondering), kortweg *scudatus* of *scilt* genoemd, — zich aan de ooggen van ons onderzoek vertoont. Dit beroemd muntstuk heeft daar eene waarde van 328 d parv. of $20\frac{1}{2}$ gr.

In de rekeningen van 1345 treffen wij het gouden

1) Als ik in de inleiding heb gesproken van de buitengewone nauwkeurigheid der middeleeuwsche klerken, dan is daarmee niet gezegd, dat zij onfeilbaar waren.

schild niet aan. In de rekeningen van 1346 tot en met 1349 komt het daarentegen veelvuldig voor; het heeft dan doorgaans 1) eene waarde van 432 *đ parv. (mal. pec.)* of 108 *Brab. (mal. pec.)* 2) of 27 *gr. (mal. pec.)*

Het schild ging in den loop der bedoelde jaren in waarde achteruit, want enkele malen (b.v. I 334 en II 55) wordt melding gemaakt van schilden, die werden ontvangen voor 20¹/₂ groot, doch uitgegeven voor 9 *β* *Brab.*, wat een verlies opleverde, dat dan in de uitgaven wordt verantwoord.

Ik schrijf hier een dezer posten af: *Item computat in expositis de 36 scudatis receptis de aqua civitates et aliis quos recepit pro 20 grossis et dimidio et eos ulterius exposuit pro IX *β* Brab.: 16 *β* 3) (I 334 a° 1346)*. Deze boeking kan dienen als een sprekend voorbeeld, hoe de leek voor onoplosbare raadselen wordt geplaatst, als hij zich dergelijke problemen ziet voorgelegd. Hoe men hier ook rekent, nooit kan men tot eene bevredigende oplossing komen, — altijd zal men moeten denken aan eene schrijffout, tenzij men weet, — en die wetenschap levert de post op zich zelf beschouwd niet, — dat 20¹/₂ groot, waarvoor de schilden per stuk zijn ontvangen, waren grooten goed geld, de 9 schellingen Brabantsch, waarvoor de schilden

1) De enkele afwijkingen, die wij aantreffen, zijn te wijten aan drukfouten.

2) Deel II blz. 83 vermeldt tot tweemaal de schilden, *quolibet pro LX *β* brab. computato*. Dat zijn natuurlijk drukfouten, — lees: *quol. pro IX *β* brab. comp.*

3) In de gedrukte uitgaaf staat 12 *β*. Dit is echter eene drukfout. Het handschrift heeft 16 *β*, gelijk mij eene vriendelijke mededeeling van Dr. J. DE HULLŪ, destijds archivaris van Deventer, deed weten.

zijn uitgegeven daarentegen waren Brab ntschen slecht geld, — dat alzoo tusschen de ontvangst en de uitgaaf de muntverzwakking heeft plaats gehad, waarover ik hiervoor uitvoerig heb gehandeld. Weet men dit echter, dan sluit de rekening als een bus :

$20\frac{1}{2}$ gr. bon. pag. = $\frac{1}{3} \times 20\frac{1}{2}$ of $27\frac{1}{3}$ gr. mal. pec.
 9 β of 108 d Brab. mal. pec. = $\frac{1}{4} \times 108$ of 27 gr.
 mal. pec. Geeft een verschil van $\frac{1}{3}$ gr. mal. pec.
 $36 \times \frac{1}{3}$ gr. = 12 gr. = 12×16 of 192 d = 16 β
 parv. mal. pec. Hiermede is dan tevens aangetoond,
 dat de rekening van 1346 is gedaan in *mala pecunia*,
 wat overigens uit niets blijkt.

De rekening van 1350 ontbreekt en in die van 1351 komen geen schilden voor. In de rekeningen van al de volgende jaren treffen wij dit muntstuk echter in meer of mindere mate aan. Tot en met 1356 heeft het constant eene waarde van $22\frac{1}{2}$ gr. of 360 d parv.

Het is buitengewoon jammer, dat de rekeningen van 1350 en 1351 ons ten aanzien van de waarde van het schild niets kunnen leeren. Omgekeerd toch hadden zij ons wellicht in staat gesteld, het ongewone verschijnsel te verklaren, dat het schild tusschen 1349 en 1352 zoo aanzienlijk in waarde is verminderd, wat al heel moeilijk te rijmen is met de ook elders waargenomen aanhoudende verzwakking der rekenmunt. Zoude het niet mogelijk zijn, dat in dien tusschentijd de rekenmunt van *mala pecunia* weder tot *bonum pagamentum* is teruggebracht en dat de hiervoor uitvoerig behandelde verzwakking slechts een tijdelijke maatregel

is geweest? Het blijkt, helaas, uit niets. Alleen zoude de anders zeer ongewone verzwakking van het schild dan verklaard zijn, als het onmiddellijke gevolg van de versterking van de rekenmunt. De waarde van het schild toch zoude dan zijn geweest in

1344		328 ð bon. pag.
1346—1349	432 ð mal. pec. of	324 " " "
1352—1356		360 " " "

hetwelk een zeer gewoon verloop is. De onbeduidende waardevermindering van het schild van 328 op 324 ð *bon. pag.* heeft werkelijk plaats gehad, zooals blijkt uit eene boeking van het jaar 1348 (II 23): *Computat in expositis Wernerus de 200 libris et 63 libris datis et solutis per eum consanguineis Stephani Roberti in scudatis quolibet scudato pro 20 grossis et dimidio recepto et pro 20 grossis et uno Brabantino exposito 3 ℥ 4 β boni pagamenti facientes in mala pecunia 4 ℥ 5 β 4 ð. 1)*

Einde 1356—begin 1357 wordt de waarde van het schild gebracht op 24 gr. of 384 ð. Dit blijft voortduren tot begin 1359. Daarna is en blijft tot 1388 het schild gelijk aan 24 Vlaamsche groot of 12 plak. Zoolang het ℥ gelijk is aan 8 plak (tot

1) $363 \text{ ℥} = 63120 \text{ ð}$ $3 \text{ ℥} 4 \beta = 768 \text{ ð}$ $4 \text{ ℥} 5 \beta 4 \text{ ð} = 1024 \text{ ð}$.

$20\frac{1}{2} \text{ gr} = 20\frac{1}{2} \times 16 \text{ of } 328 \text{ ð}$.

$20\frac{1}{4} \text{ gr} = 20\frac{1}{4} \times 16 \text{ of } 324 \text{ ð}$.

Het verlies per schild bedroeg alzoo 4 d.

$263 \text{ ℥} = \frac{63120}{328} \text{ of } 192 \frac{18}{41} \text{ schild}$.

Verlies $4 \times 192 \text{ of } 768 \text{ ð bon. pag.}$

$768 \text{ ð bon. pag.} = \frac{4}{3} \times 768 \text{ of } 1024 \text{ ð mal. pec.}$

(De Cameraar heeft de breuk $\frac{18}{41}$ verwaarloosd.)

in den loop van 1372) en een plak alzoo gelijk is aan $\frac{240}{8}$ of 30 d , is het schild = 12×30 of 360 d . Daarna, als het e gebracht is op 10 plak en een plak alzoo gelijk is aan $\frac{240}{10}$ of 24 d , is het schild = 12×24 of 288 d .

Van 1356—1359 was het schild alzoo gelijk aan 24 gr. (van 16 d); daarna voortdurend gelijk aan 24 gr. (van 15, — later 12 d).

In de rekeningen van 1360, 1362, 1363, 1364, 1365, 1367 en 1368 zijn schilden geboekt, die nader zijn aangeduid als *Scudatus Brugensis* of *Bruxsche schild*. Dit muntstuk wordt over geheel dien duur in rekening gebracht voor 24 gr. en is dus in waarde gelijk aan het schild.

Naast het schild van 24 gr. treffen wij in Juli, 1367 (II 467) een duurder schild aan n. l, een schild van 24½ gr. Voor het eerst in November van datzelfde jaar (II 473) verschijnt de *scudatus antiquus*, in de Dietsche rekeningen *oelde schild* genoemd. Het blijft zich over het geheele tijdperk, waarvan de rekeningen tot nu toe zijn uitgegeven, met eene steeds opklimmende waarde vertoonen naast het *schild*, dat onveranderlijk 24 gr. blijft gelden en dat in de rekeningen van 1376, 1382 en 1383 ter onderscheiding van het oude schild, enkele malen *licht schild* wordt genoemd. (b. v. IV 254)

Er bestonden twee verschillende oude schilden n.l. het Keizersschild en het Fransche schild.

Zij werden meestal geacht te zijn van gelijke waarde en eene verbintenis, in oude schilden aangegaan, mocht in den regel door den schuldenaar naar verkiezing in de eene of in de andere munt worden betaald 1).

Van 1357 tot en met 1363 wordt het oude schild enkel *scudatus antiquus* of *oelde schilt* genoemd. In het daarop volgend jaar wordt er onderscheid gemaakt tusschen het Fransche schild en het Keizersschild en dit blijft voortduren tot het jaar 1376, waarna het Keizersschild uit onze rekeningen verdwijnt. Het Fransche schild is daarin altijd een weinig meer waard dan het Keizersschild.

Zooals ik reeds heb opgemerkt, steeg het oude schild voortdurend in waarde. In het volgend staatje is deze muntversterking aangetoond. Het staatje geeft dus tevens een trouw beeld van de aan die versterking gepaarde verzwakking der rekenmunt.

1) ... *pont cleynre penninghe enen gueden gulden schilt der muntten skeyzers van Romen oft sconincs van Vrancricke voer seven en twyntich scillinghe payments voers.* Anno 1347 (Nijhoff, II, 30.)

JAAR.	DAG.	AANDUIDING VOLGENS DE REKENING.	WAARDE VAN HET						DEEL EN BLAD- ZIJDE.
			Oud Schild.		Keizers Schild.		Fransche Schild.		
			gr.	đ	gr.	đ	gr.	đ	
			NB. Grooten van 15 đ						
1357	Nov. 26	scud. antiq.	26 $\frac{2}{3}$	396					II. 3. 473
1358	Juli 27	scud. antiq.	26 $\frac{2}{3}$	400					" 569
"	?	scud. antiq.	27	404					" 574
1359	?	scud. antiq.	28	420					" 613
1360	?	scudatus	28 $\frac{1}{2}$	427 $\frac{1}{2}$					" 711
1361	Juli 25	oelde schild	30	450					III. 1. 54
1363	?	oelde schild	31	465					" 249
"	?	oelde schild	32	480					" 238
			<i>Het mocht tot Groninghen niet meer ghelden dan 31 Vlem. gr.</i>						
1364	?	Keyzers schild			32	480			" 357
"	?	Vrancrycsche sch.					32 $\frac{1}{2}$	487 $\frac{1}{2}$	" "
			38 Vr. schild werden uitgegeven te Groningen. De Cameraar verloor er aan 16 $\frac{1}{2}$ gr. = 247 $\frac{1}{2}$ đ.						
1367	?	oelde Keyzers sch.			34	510			III. 2. 16
"	?	oelde Keyzers sch.			34 $\frac{1}{2}$	513 $\frac{3}{4}$			" 17
"	?	oelde Keyzers sch.			34 $\frac{1}{2}$	517 $\frac{1}{2}$			" 16
"	?	oelde Vrancr. sch.					35 $\frac{1}{2}$	528 $\frac{3}{4}$	" "
1368	?	Keyzers schild			37	555			" 97
"	?	Vrancrycsche sch.					37 $\frac{1}{2}$	562 $\frac{1}{2}$	" "
1369	?	olde schild	39	585					" 160
"	?	olde schild	40	600					" 161
"	Juli 16	olde Vrancr. sch.					40	600	" 252
"	" 28	olde Vrancr. sch.					40	600	" "
"	?	olde schild	41	615					" 161
"	?	olde schild	42	630					" "
"	?	olde schild	43 $\frac{1}{2}$	648 $\frac{3}{4}$					" 200
"	?	olde schild	43 $\frac{1}{2}$	652 $\frac{1}{2}$					" "
"	?	olde Vrancr. sch.					44 $\frac{1}{2}$	667 $\frac{1}{2}$	" 256

JAAR.	DAG.	AANDUIDING VOLGENS DE REKENING.	WAARDE VAN HET						DEEL EN BLAD- ZIJDE.
			Oud Schild.		Keizers Schild.		Fransche Schild.		
			gr.	ā	gr.	ā	gr.	ā	
			<p>Aan het slot der rekening van 1369 wordt het verlies geboekt van 42 <i>olde sch.</i> die <i>vytghgeheven</i> worden vor 40 gr. ende weder <i>ghewisselt</i> vor 41 gr. maken 2 fl 12 s 6 d; eveneens van 42 <i>olde gr. vytghgeheven</i> vor 40 gr. ende <i>ghewisselt</i> vor 42 gr. maken 5 fl 5 s (III. 2. 259.)</p>						
1370	?	oelde Vrancr. sch.					51	765	III. 2. 262
"	?	oelde Keyzers sch.			52	780			" "
"	?	oelde Vrancr. sch.					53	795	" "
1371	?	oelde schild	56	840					" 339
"	?	Vrancrixsche sch.					56	840	" 396
1372	?	oelde schild	56	840					" 435
"	?	oelde Keyzerssch.			56	840			" 450
"	?	oelde Keyzerssch.					57	855	" 468
			<p>In het vervolg ponden van 10 pl. à 24 ā.</p>						
1373	?	oelde schild	56	672					IV. 80
"	?	oelde schild	58	696					" 85
1374	?	Keyzers schild			58	696			" 193
"	?	Vrancrixsche sch.					60	720	" 89
"	?	oelde Vranc. sch.					60	720	" 140
1376	Feb. 11	oelde schild	58	696					" 271
"	April 5	oelde gol. Keys.s.			58	696			" "
"	?	Keyzers schild			59	708			" "
"	?	oelde schild	60	720					" 285
"	Dec. 24	Vrancr. schild					60	720	" 317
1377	?	oelde Vranc. sch.					60	720	V. 1
1378	Juni 14	oelde schild	60	720					" 128
"	Juli 25	oelde schild	60	720					" 168
"	?	Vrancrixsche sch.					60	720	" 169

JAAR.	DAG.	AANDUIDING VOLGENS DE REKENING.	WAARDE VAN HET						DEEL EN BLAD- ZIJDE.
			Oud Schild.		Keizers Schild.		Fransche Schild.		
			gr.	ḁ	gr.	ḁ	gr.	ḁ	
1378	?	oelde schild	61	732					V. 169
"	?	oelde Vranc. sch.					62½	750	" 127
1379	Jan. 29	oelde schild		727½					" 123
"	Juni 14	oelde schild	60	732					" 174
"	?	oelde schild	62	744					" 214
"	?	Vrancr. schild					62	744	" 253
1380	?	oelde schild	60	732					" 270
"	?	oelde Vranc. sch.					62	744	" 270
"	?	oelde schild	62	744					" 349
1381	Juni 23	oelde schild	62	744					" 395
"	Oct. 18	oelde schild	62	744					" 394
"	" 31	oelde Vranc. sch.					62	744	" 395
1382	?	oelde schild	62	744					VI. 17
1383	?	oelde schild	62	744					" 58
1384	Feb. 13	oelde schild	63	756					" 85

In de rekening van 1352 komt op twee plaatsen een *scudatus novus* voor (II 118. 141) tegen eene waarde van 17 gr. of 272 ḁ. Het wordt overigens niet aangetroffen. In dezelfde rekening verklaart de Cameraar ontvangen te hebben 7 *scudatos novem brabantinos facit* 10 ₰ 13 β. (II 172). Ik vermoed, dat wij hier te doen hebben met eene schrijffout.

In de rekening 1369 (III. 1. 161) is het *Dordrechtsche schilt* geboekt, dat wij overigens in de uitgaaf niet aantreffen. Het heeft daar eene waarde van 38 gr. of 570 ḁ.

Ik ben nu genaderd tot den mouton, eene munt, die in de middeleeuwen een haast even groote rol heeft gespeeld als het schild.

De mouton wordt in onze rekening *motton*, *mutton* of *muttoen* genoemd en komt het eerst voor in een post van 2 Augustus 1360 (II 709) 1). Voor de tweede maal is hij geboekt op Kruisdag 1361 (III, 1, 35). Hij heeft daar eene waarde van 28 gr. of 420 d. Tot in het begin van 1364 (III, 1, 133, 135, 238, 346, 408) treft men hem immer tot een zelfde bedrag aan. Dan verschijnt de *nye motton* en wordt de *motton* zeldzaam. In de rekening van 1365 wordt hij nog een enkele maal genoemd (III, 1, 523, 524). In die van 1367 komt hij nog tot eene waarde van 28 gr. voor en wordt daar, ter onderscheiding van zijn nieuwen naamgenoot, *oelde motton* genoemd (III, 1, 638). Als wij hem later nog zien verschijnen, — het laatst in 1369 (III, 2, 231), dan duidt men hem aan als *motton van 28 gr.* (III, 231.)

De *nye motton* komt het eerst voor in de rekening van 1365. In den loop van dit jaar werd de munt van 27 gr. of 405 d gezet op 26 gr. of 390 d (III, 1, 453, 503.) In een post van 30 October 1365 komt hij nog tegen 27 gr. voor, zoodat de bedoelde zetting na dien dag moet zijn geschied. De *nye motton* wordt tot in den loop van 1368 aldus, — later alleen *motton* genoemd. Hij blijft, tot 1376, 13 plak of 26 gr. gelden. Na dat jaar komt hij

1) ... *sex mut nes fac.* 10 ℥ 6 s 4 d. Dat geeft eene waarde van $412\frac{1}{2}$ d per stuk. De breuk doet aan eene schrijf- of drukfout denken.

niet meer voor. In dien tusschentijd komt nog een enkele maal een *motton* van 27 gr. voor, o. a. in October 1368, waar hij *goede motton* wordt genoemd (III, 2, 143).

Rosckensmottone komen voor:

anno 1368	tot eene waarde van 26 gr.	(III. 2. 115)
" " " "	" " 27 "	(III. 2. 157)
" 1369	" " " 30½ "	(III. 2. 160)
" 1370	" " " 36 "	(III. 2. 263)
29 Sept.	" " " 36 "	(III. 2. 292)

Op 28 Februari 1369 1) is een *crucekens motton* geboekt ad 26 gr. of 390 ð (III. 2. 100).

Een *dubbelden motton* komt voor:

Mei 1369	tegen 56 groot	(III. 2. 252)
" "	57 "	(III. 2. 201)
30 Oct. 1370	" 64 "	(III. 2. 292)

In de rekening van 1373 is geboekt een *Dordrechtsche dubbel mott.* tot eene waarde van 70 groot (IV. 86).

In de rekening van 1346 komt een *florenus parvus* voor ter waarde van 1 ₰ (*mala pecunia*) (I. 256).

1) Het kan ook 8 Maart 1368 zijn. De boeking staat aan het einde der rekening, die loopt van 22 Februari 1368 tot 22 Februari 1369 en is gedateerd *des wonsd. na den zonnend. Reminiscere*. Zooals ik in de inleiding opmerkte, bevatten sommige rekeningen enkele posten, die tot het volgend dienstjaar behooren.

In die van 1355 is een *florenus aureus* geboekt ad 1 ⊗ 3 β 4 d of 280 d (II 300).

De *ghulden hellingh* komt eenige malen voor in de rekening van 1365. Hij werd te Keulen uitgegeven op 28 Mei en in de rekening verantwoord tegen 24 $\frac{1}{4}$ Vlaamsche groot op 363 $\frac{1}{4}$ d , — op 1 Augustus tegen 24 Vl. gr. of 360 d en op 20 December tegen 27 Vl. gr. of 405 d (III. 1. 523. 524.) Op 20 Juli bracht iemand 12 van die muntstukken uit Keulen mede. Zij werden te Deventer verkocht tegen 23 $\frac{1}{2}$ Vl. gr. of 353 $\frac{1}{2}$ d het stuk (III. 1. 478.)

De *ghulden hellingh* komt nog eenige malen voor in de rekening van 1383 telkens tegen eene waarde van 24 plak of 576 d (VI. 58. 87. 95. 131.)

De nieuwe Cameraars namen van de Cameraars, die 22 Februari 1367 waren afgetreden, 56 *Colscher groten* over ad 25 $\frac{2}{7}$ d . Deze werden in den loop van dat jaar verkocht tegen 22 $\frac{2}{7}$ d per stuk (III. 2. 33).

Op 11 Oct. 1375 werden beproefd 16 *halve grote, die tot Vollenhoe* (Vollenhove) geslagen waren (IV, 216). Zij hadden Cameraars 8 β gekost, dat maakt 6 d of 1 $\frac{1}{2}$ groot per stuk.

In de rekening van 1369 zijn verantwoord 2 $\frac{1}{2}$ *Engelsche nobele elk stuc van 72 gr. ende 12 placmouwen maken* 12 ⊗ 15 β (III 2. 161). Elke *placmonw* is alzoo gelijk aan 30 d .

In de rekeningen van 1370 en 1372 komen *witte*

penningen voor, waarvan er 14 gelijk zijn aan een schild (III. 2. 261, 296, 436). Een witpenning is alzoo gelijk aan $25\frac{1}{2}$ ð.

Op 28 April 1375 droeg *Roelikin die Piper* naar *Avioen* (Avignon) 25 *francken*, waarvoor 60 ₰ wordt uitgetrokken (IV. 239). Dat maakt voor 1 frank 2 ₰ 8 β of 576 ð.

Uit enkele posten der Cameraarsrekeningen is de prijs van het zilver op te maken. Ik meen goed te doen mijne berekeningen op dit punt in deze mijne studie op te nemen, omdat die prijs in onmiddellijk verband staat tot de muntwaarde.

Het gewicht van het zilver is opgegeven in marken en looden, echter zonder nadere aanduiding. Gebruikte men in de 14^e eeuw te Deventer het Trooisch of het Keulsch gewicht om zilver te wegen? Ziedaar eene vraag, die ik bij gebrek aan bescheiden niet tot oplossing kan brengen.

Bij besluit in het jaar 1473, genomen door schepenen, raad en oudermans van Utrecht, werd bepaald, dat *dieghene, die met cleynoten, juwelen, gesteente, gout ofte zulvere ommegaen, zullen wegen mit Troys ende Coelsch gewichte als van outs gewoenliken is geweest te weten gout ende gesteente mit Troys gewichte ende zulver ende ander cley-noten ende juwelen mit Colsch gewichte* 1).

In het laatst der 15de eeuw werd te Utrecht alzoo, *als van outs gewoenliken* was, het zilver gewogen met Keulsch gewicht. Dat dit aldaar

1) Mr. KASPER BURMAN. *Utrechtsche jaarboeken* 1758, III, 89.

ook in de 14de eeuw het geval is geweest, mag men behalve uit de even geciteerde woorden met heel veel grond besluiten uit de bekende vasthoudendheid onzer voorvaderen in dergelijke zaken. En om den nauwen band, die tusschen Utrecht en Deventer bestond, is het niet onwaarschijnlijk, dat ook in deze laatste plaats het zilver met Keulsch gewicht gewogen werd, — ja moeten wij, zoo lang het tegendeel niet blijkt, voorloopig aannemen, dat dit in waarheid het geval is geweest.

De Keulsche mark was gelijk aan 233.855 gram 1). Zij was verdeeld in 16 lood en een lood was alzoo zwaar 14.6159375 gram.

In de rekening van 1365 wordt de koopprijs van 10 lood zilver geboekt, die buiten den *arbeyt* 8½ 2) Vlaamsche groot gekost hadden (III. 1. 485). De mark kostte alzoo 136 Vl. gr. of 8½ ₯, dat maakt voor 1 gram 8.723 ð terwijl men voor 1 ₯ 27.512 gram zilver kon koopen.

In de rekening van 1368 wordt de koopprijs van 63 *lodighe marc silvers* geboekt ad 6½ schild (III. 2. 103). De mark kostte alzoo 9¾ ₯, dat maakt voor 1 gram 10,006 ð terwijl men voor 1 ₯ 23.985 gram zilver kon koopen.

In de rekening van 1371 wordt de koopprijs van 1 *loet silvers* geboekt op 15 gr. (III. 2. 327).

De mark kostte alzoo 15 ₯, dat maakt voor 1 gram 15.394 ð, terwijl men voor 1 ₯ 15.59 gram zilver kon koopen.

1) Aldus vastgesteld bij de Duitsche muntconventie van 30 Juli 1838 (Preuss. Gesetz-Sammlung 1839 blz 18)

2) In de uitgaaf staat 9. Dit is echter een drukfout en moet zijn 8½.

Eene vergelijking van de waardevermeerdering van het zilver met de waardevermeerdering van het oud schild doet ons zien, dat beide vermeerderingen gelijken tred hielden, immers:

1	mark	is	in	1365	waard	$8\frac{1}{2}$	ƒ	of	2040	đ
”	”	”	”	1368	”	$9\frac{3}{4}$	”	”	2340	đ
”	”	”	”	1371	”	15	”	”	3600	đ

Deelt men elk der cijfers door $4\frac{1}{4}$, dan krijgt men:

voor	1365	:	480	đ
”	1368	:	$550\frac{6}{17}$	đ
”	1371	:	$847\frac{1}{17}$	đ,

wat merkwaardig overeenstemt met de waarde van het oud schild, zooals die in den hier voorafgaanden staat op de drie bedoelde jaren is aangegeven.

AUG. SASSEN.